

## השתלמות בצרפת (1969/70)

למרות העובדה שפרק זה אינו דן ישירות בקיבוצנו, יש לו חשיבות מיוחדת, מאחר שהוא מתאר ניסיון מעניין של קיבוצניק, שעבר למשך תקופת-מה אל "העולם האחר", העולם הקפיטליסטי והימני ביותר של אירופה. היתה לי שם נקודת תצפית מצוינת, מרום בית הספר הקרוי אנ"א, שהוקם על-ידי מישל דברה, שר הפנים של צרפת, והמיועד לפקידות הגבוהה של ארץ זו.

העניין המיוחד שלי בצרפת נתעורר עוד ב-1965, כאשר השתתפתי בקונגרס הבין-לאומי לפיתוח אזורי ברומא. הרצאתו של הנציג הצרפתי הרשימה אותי אז באופן מיוחד, והחלטתי כי אם אי-פעם תינתן לי האפשרות, ארצה לבקר ולראות במקום את פרי ניסיונם בשטח זה.

ההזדמנות נוצרה עבורי עם גמר תפקידי כמנכ"ח משק. כזכור, קיבלתי עול זה מחדש, בתנאי שלאחר מכן אוכל לבחור לעצמי את דרכי באופן חופשי. במקרה נקלע לידי הפרוספקט של אנ"א, אשר מקיים, בנוסף למחזור המיועד לפקידות הצרפתית, גם מחזור לפקידים זרים, המעוניינים להכיר מקרוב את הממשל הצרפתי. כל עובד ממשל, המתעתד להתקבל לדרגות 21-27 – שהן הדרגות הגבוהות ביותר, שרק בוגרי האנ"א מגיעים אליהן – חויב בקורס דו-שנתי. אולם הקורס שלנו היה מקוצר לשנה אחת בלבד (תשעה חודשים של לימוד עיוני ושלושה של השתלמות מעשית במשרד ממשלתי, לפי בחירת המתלמד).

רוב רובם של הפקידים הזרים באו מגרמניה ומקנדה הצרפתית; אבל היתה גם כיתה של "הזרים מאוד", שמוצאם מיפאן, יוגוסלביה, רומניה, אפריקה (3), אוסטרליה, ארה"ב, אנגליה וישראל.

נתקבלתי שם, לאחר ששגרירות צרפת בישראל העניקה לי מלגה במסגרת חילופי הסטודנטים בין שתי המדינות. הקורס היה אמור להתחיל בינואר, אבל מאחר שהצלחתי לצרף אלי את יונה והילדים, שלימודיהם החלו בספטמבר, קיבלתי אישור מיוחד להפוך את הסדר, ולהתחיל בהכשרה המעשית לפני הלימודים העיוניים. היה בשינוי זה יתרון נוסף: לא הושפעתי מראש על-ידי הקורס העיוני, ויכולתי להשוות את שיטות הפיתוח של שתי המדינות בצורה אובייקטיבית יותר. כמקום להכשרה מעשית בחרתי ב"דאטא"ר", היא מחלקה ליד משרדו של ראש הממשלה, העוסקת בפיתוח האזורי.

ההכנות ליציאה היו קדחתניות; נדמה לי שכל המכשולים האפשריים נערמו לפני כדי למנוע את יציאתי, ולא דווקא בשטח הכספי. בשטח זה הצלחתי לגייס די מהר את הסכומים הדרושים לי, בנוסף למלגה, כדי לכסות את הוצאות נסיעתנו וקיומנו בפאריס. התנועה, האזור, ארגון הקניות, קרן פרץ נפתלי ומשרד החקלאות ראו בלימודים אלה אפשרות להביא רעיונות חדשים אלינו, ומהר יחסית רוכז הסכום הדרוש. יתרה מזו, עם חזרתי מצרפת מצאתי אישור על \$ 5,000 נוספים, שלא מומש משום-מה על-ידי הגובר. תוך ימים ספורים שחררתי סכום זה, כך שלימודי לא רק שלא עלו למשק דבר, אלא בנוסף למענקים שכיסו את כל צורכי משפחתי, כיסיתי גם את קיומן של שתי משפחות בברוד-חיל (ההוצאות לקיום משפחה נעו בזמנו סביב ל-2,500–3,000 \$).

הצרות באו ממקורות שונים ומשונים:

– פקיד משרד האוצר בתל-אביב סירב להעמיד לרשותי את כל המטבע הזר

הדרוש לי. לעומתו, הפקיד בירושלים שחרר לי את הסכום בלי בעיות; בינתיים לא ישנתי שני לילות.

– הצבא אישר את יציאתו של אורי רק יומיים לפני ההפלגה. הוא היה בן שמונה-עשרה, אבל עדיין בכיתה י"ב; רק התערבותה של ועדת הביטחון התנועתית אפשרה את קבלת השחרור המיוחל.

– משרד הפנים סירב לחדש לי את דרכוני כי... היה לי תיק במשטרה (???). התברר כי לאחר שעדר הבקר שלנו פרץ לשדות קיבוץ כרמיה, הם הגישו תלונה, והמשטרה פתחה תיק נגד... מרכז המשק.

– ניסיתי בעזרת מכרים להשיג מקומות נסיעה חנם על אוניית משא של "צים"; הקברניט הסכים, אבל אנשי הצוות סירבו לפנות את התאים; לבסוף, רק ברגע האחרון הצלחתי לקבל כיסוי לכרטיסים ממשרד החקלאות.

– ביום רכישת הדולרים התברר כי להמחאה של המשק לא היה כיסוי בגלל חיוב בלתי מתוכנן של הבנק. ההתרוצצות אחר הגובר ותיקון המעוות קיצרו את חיי בכמה שנים.

– נאוה בת ה-16 החליטה שהיא לא רוצה לנסוע, כדי לא להיפרד מבחיר לבה שי. כמעט וחנקתי אותה. לבסוף נעתרה להפצרותינו והצטרפה אלינו; אבל במשך שנה שלמה עשתה כמיטב יכולתה (ולא חסרה לה יכולת) כדי להכביד עלינו.

– עם בואי לפאריס התברר, שההכרעה על גובה המלגה שלי נפלה בידי פקיד אנטישמי, שדאג להקטינה למינימום.

ועוד כהנה וכהנה פרפראות...

לבסוף, למרות הכל... הפלגנו! רק אז נרגעתי והתחלתי להתארגן.

כבר בשעה הראשונה באונייה התברר לנו, ליונה ולי, שיש לעזור לילדים להתגבר על המהפכה שחלה באורח חייהם. הם הוצאו מן הקיבוץ, מחממת בית הילדים המשותף, וללא כל תהליך מכין, עברו לראשונה אל מצב של חיי משפחה סגורים, צפופים, בעולם עוין ופוגע בכל אשר יפנו. הם אמנם הסתגלו ולמדו מהר, אבל תוך ייסורים לא קטנים.

הכל הכביד עליהם: הנימוסים, ההתנהגות ליד השולחן, החופש המצומצם, התלות בהורים, הצפיפות ביניהם והדיכוי הנובע מהפרש הגילים שלהם. לראשונה חיו חיי משפחה ולא יכלו לסבול את התערבותינו והכרעותינו בכל צעד ושעל. כבר מן השבוע הראשון נשתוקקו רק לדבר אחד: לחזור לקיבוץ ולחופש, להתפזר אל כיתותיהם ולחזור להרגליהם הקודמים. הם הרגישו כדגים שהוצאו מתוך המים. למזלנו ולמזלם, היו בחיים החדשים מספיק חידושים כדי לחפות על סבל זה. השבוע הראשון שלנו בפאריס הוקדש כולו לסידורים: חיפוש אחר דירה, רישום הילדים בבתי הספר, ארגון הלימודים שלי, קניית בגדים המתאימים לאופנה ועוד. לאחר מכן נכנסו חיינו לשגרה: חמישה ימים בשבוע של לימודים לכולנו, פרט ליונה, שפרחה ונהנתה מתפקידה החדש של עקרת בית... מארגנת תורניות (כמו בקיבוץ). היומיים האחרונים של כל שבוע הוקדשו לביקורים בפאריס, בסביבתה ובאלף האתרים המעניינים שבה.

ארכז את דברי רק על שני נושאים שנראים לי חשובים והם: אני"א ושיטת הלימוד הנהוגה בה מחד גיסא, ומאידיך – רשמי ביקורי בשלושה אזורים "מתפתחים" של צרפת.

אני"א הוא בית-ספר להדרכת הפקידות הגבוהה של צרפת. הוא נוסד למען מתן

דפוסי ניהול אחידים לכל פקידי הממשל הבכירים; אלה, תוך קבלת השכלה זהה, פועלים לאחר מכן בתיאום ובשיתוף פעולה מוחלט, על-פי הקו שקיבלו בבית-ספר זה. כך נוצרת כעין "מאפיה", שמי שלא משתייך אליה, לא יגיע לעולם לעמדת ניהול גבוהה במנגנון הממשלתי.

מדי שנה מתקבלים שם מאה צעירים, רובם ככולם בעלי תואר שני במדעי החברה. הם נבחרים בשיטת הקונקורס מבין כאלף מועמדים על-פי יכולתם השכלית ו...מעמדם החברתי. לאחר שנת לימודים עיוניים הם עוברים שנת הכשרה מעשית ליד מנכ"ל משרד ממשלתי, ממונה על מחוז או פקיד בכיר אחר. אז הם נבחנים סופית, ובהתאם לתוצאת המבחן, נקבע דירוג קשית, המכוון אותם לעבודתם במשרה ממשלתית, המדורגת אף היא בסולם מקביל: 15 הראשונים בלבד מתקבלים למשרדי הכלכלה או החוץ; 15 האחרונים – למשרדי הרווחה או הבריאות, הנחשבים פחות חשובים.

התחרות בין התלמידים היא כה קיצונית, שכמעט אין הם משוחחים ביניהם, מפחד להעביר מידע, שיוכל להועיל למתחרה; אם דורגת במקום ה-16, לעולם לא תתקבל במשרד הכלכלה או החוץ.

עם כניסתם למכללה זו מקבלים הסטודנטים משכורת ממשלתית גבוהה ודרגה 21 (המקסימום הוא 27); לעומת זאת, אם הופנו בתום לימודיהם אל משרה שלא התאימה לציפיותיהם וירצו לנטוש את השירות הציבורי, יהיה עליהם להחזיר את המשכורת שקיבלו במשך השנתיים האלה. הדבר אינו קשה בדרך כלל, כי מוצאם ממשפחות עשירות ביותר; בנוסף לכך יש להם תמיד האפשרות "להיקנות" על-ידי חברות כלכליות גדולות, המעוניינות לכלול בסגל שלהן אנשים הקשורים למחזור זה או אחר של אנ"א והבקיאים ב"צינורות" הממשל.

המרצים במכללה הינם רובם ככולם פקידי ממשל גבוהים: מנכ"לים, ממונים על מחוזות וכדומה. הם ישמשו בהמשך כתובת לייעוץ ולהדרכה, כאשר יתחילו הפקידים הצעירים לפעול במשרדים השונים.

לימודים באנ"א מבטיחים לך מקום בקבוצה הקובעת בצרפת. במדינה זו, שבה האדמיניסטרציה היא השולטת, יש בכך עוצמה והשפעה, שקשה לבטאה במלים. המרצים בכיתה שלנו כללו את מנכ"ל משרד הבריאות, מנכ"ל משרד המשפטים, המשנה למנכ"ל משרד החוץ, שני "פרֶפֶטים" (ממונים על מחוזות) ועוד שלושה פקידים בעלי דרגה קצת יותר נמוכה מאלה.

שיטת הלימודים היתה זהה בכל הקורסים. אנחנו, הסטודנטים, בהדרכתו של המרצה, הכנו כל אחד בתורו סקירה על נושא מסוים; הרצאתנו ארכה לא יותר משלושים דקות; לאחר מכן היה האחראי על הקורס משלים, מתקן ומרחיב את העניין שנדון. עבודת ההכנה שלנו חייבה אותנו בקריאת ספרים רבים ובמאמץ הכרוך בהכנת הרצאה אחת לשבוע לפחות. הספרייה הענפה של המוסד אפשרה לנו להצטייד בקלות; כרטסת מסודרת להפליא סייעה להתמצא מיד בכל התחומים. הלחץ והחובה "לא לבייש את הפירמה" גרמו לכך, שבין ארבעת התלמידים של משפחתנו, הייתי החרוץ ביותר.

על פי המוסכם עם המכללה, השתלמתי שלושה חודשים בדאתא"ר, המחלקה שליד משרד ראש הממשלה, המרכוזת את נושא הפיתוח האזורי. נושא זה היה אחד המרכזיים במדיניות הכלכלית של צרפת, בעיקר לאחר שהנשיא דה-גול נאלץ להתפטר בגלל כישלונו להכלילו באופן רחב בתוכנית השינויים שרצה להכניס

במבנה הממשל והרשויות המקומיות. הוא לא הצליח לכפות את רצונו במשאל-עם, שהיה צריך להכריע על ה־ארגון של צרפת על בסיס אזורי, אבל שיטה זו, בצורה זו, חולתה, קיבלה בקרב הפקידות הגבוהה חשיבות ההולכת וגוברת.

אזור בצרפת מורכב משלושה מחוזות וגודלו כגודלה של מדינת ישראל. הדאתא"ר היתה ממונה על פיתוחם של חמישה אזורים נחשלים המכונים "המדבר הצרפתי" (הלוואי עלינו). באזורים אלה הצטופפו רוב המשפחות בעלות רמת ההכנסה הירודה ביותר של צרפת, פחות מ־\$ 300 לפש לשנה. יעדו של הממשל היה להעלות את רמת הכנסתם (והוצאתם) בכוונה להגביר את כוח הקנייה שלהם, דבר אשר היה מעודד וממריץ את הייצור התעשייתי של המדינה. הדאתא"ר אפשרה לי ביקורים בארבעה מאזורים אלה. לפני כל ביקור סיפקו לי חומר עיוני רב על שיטת הפיתוח האזורי, ארגון המוסדות, התמריצים, הקמת תאגידים ממשלתיים למחצה ודרכי המימון של כל הפעולה הזאת.

בזכות היותי סטודנט באני"א, הועמדו לרשותי כל צינורות ה"מאפיה". נסעתי חינם אין כסף לאורכה ולרוחבה של צרפת, התארחתי אצל כל הממונים על המחוזות (בעלי הסמכות הגבוהה ביותר במחוז, אחרי אלוהים), קיבלתי במקום רכב צמוד ומלווה, וכל הדלתות נפתחו לפני.

קבלת הפנים במקומות שרציתי לבקר בהם היתה תמיד נימוסית, אך קרירה ביותר; הייתי "שליחו" של הממונה, והעם הצרפתי שונא את האדמיניסטרציה שלו; אבל כאשר אמרתי להם שהנני ישראלי המשתלם שם... הוציאו מיד את בקבוק היין הטוב ביותר – והקרח נמס.

ביקרתי בברטנג', באוברנג', בלימוזין ובלנגדוק; בכל אזור שהיתי שבוע ימים, לאחר הכנה עיונית בפאריס על הנעשה שם. יכולתי לבדוק במקום את אופן ביצוע של התוכניות ואת התאמתן לצרכים ולאופי המיוחד של האזור המסוים. בברטנג' מצאתי ארגון קואופראטיבי, שדמה להפליא לשער־הנגב; ביקרתי גם בארגון אחר בסדר גודל מחוזי, שאילו הוקם בנגב, היה מקדם בהרבה את פיתוח אזורנו. אבל כל מאמצי לשכנע את חברי כאן לאמץ את השיטה, עלו בתוהו. בברטנג' הקים ארגון זה נמל עמוק־מים וקואופראטיבים לייצור ולשיווק, תוך שיתוף פעולה הדוק בין כל הסקטורים של האוכלוסייה. הם אפילו הצליחו לשכנע את הממשל להעביר לאזור זה מוסדות ומפעלים, שזירזו וביססו את תוכניתם לקידום האזורי.

באוברנג', לעומת זאת, היה המצב שונה בתכלית. הוזמנתי שם למפגש עקר ביותר. מגדלים, אנשי השלטון וחוקרים ממוסד למחקר ישבו על המדוכה באשר לתמותתם השנתית של 40,000 כבשים (כגודל כל העדר במדינתנו). נוכחתי באוזלת ידם להגיע לשיתוף הפעולה הדרוש לצורך הקמת רשת ניקוז הנחוצה להרחקת עודפי המים, שהיו מקור וסיבה למחלה, שסיכנה את כל העדרים שלהם. אבל שיא החלמאות מצאתי בלנגדוק. רק מדינה עשירה כצרפת יכולה להסתבך בסכומים האדירים שהושקעו ללא תועלת, שם... וכך היה סיפור המעשה:

ב־1968 נפרדה אלג'יריה מצרפת. כתוצאה מכך ועל פי החוקה של הקהילייה האירופית, הוטל מכס כבד על כל הסחורות המיובאות משם. אזור לנגדוק, המשתרע ממרסיי ועד לספרד, היה יצרן של יין גרוע. כדי לשפר את טיבו, ייבאו יין מאלג'יריה ומהלו אותו עם תוצרתם. כאשר נסגרו הגבולות, הפך מוצר חקלאי זה לבעיה. מוסדות הממשלה בפאריס חזו בעיה זו מספר שנים קודם לכן, והציעו את

פתרונה באמצעות שלוש הפעולות הבאות:

- עקירת כל הכרמים;
- הסטת נחל הדרון מנקודה מסוימת צפונית ממרסיי עד לספרד (מפעל מים גדול פי שלושה מן המוביל הארצי שלנו);
- הפיכת חבל ארץ חקלאי זה ליצרן ראשי של ירקות ופירות מושקים, למען הקהילייה כולה.

בהסטת הנחל התחילו מיד, אבל כשהושלם מפעל המים, התברר, כי סגירת הגבולות גרמה למחסור בין; מחירו של מוצר זה עלה, ואיש לא הסכים לעקור כרם אחד... מפעל המים הענקי נותר כמעט ללא שימוש!!

החברה לאספקת מים, שנתקעה בבעיה זו, חשבה, שהפתרון יצמח מההגירה ההמונית של כמיליון צפון-אפריקנים; אלה היו חקלאים במולדתם, ובריחתם לצרפת עוררה תקוות. הוחלט על מפעל התיישבותי ענקי. במדינה כצרפת, שיש בה עודף קרקעות, החלו לייבש ביצות כדי... להקים חוות למהגרים, שינצלו את עודפי המים... (??)

חברת המים יזמה גם את נטיעתם של עשרות אלפי דונמים של אפרסקים, כדי ש... ישקו אותם. אבל כאשר מטעים אלה החלו לשאת פירות, התברר, כי לא דאגו לארגן מערכות לשיווק ולייצוא של התוצרת. החקלאים שפכו את היכול העצום על הכבישים!! חברת המים הקימה אז בבהילות שני מפעלי שימורים ענקיים לקליטת עודפי הפרי; אבל אלה הציעו לחקלאים מחירים כה נמוכים, שהם העדיפו לדאות את הפרי נרקב על העצים. המפעלים נותרו בלי חומר גלם, ו... נסגרו. בעת ביקורי שם, הם עמדו כאנדרטה למבצע כושל זה.

אבל בכך לא נסתיימה הפרשה. באין ייצוא, החליטו לארגן תיירות... הוקמו שש ערי-חוף חדישות, שם ציפו למיליון תיירים כל שנה. אלה יאכלו את התוצרת החקלאית, והחקלאים ישתמשו סוף-סוף במים... הושקעו סכומי עתק בבנייה ארכיטקטונית מפוארת בסגנון שנות האלפיים, הוקמו סידורי חוף נהדרים, נמלי שיט, אתרי בידור ועוד. התוכנית היתה למכור את הדירות למשפחות שיבואו כל שנה לבלות שם את הקיץ... אבל מי נוסע בימינו כל שנה לאותו המקום, כאשר אפשר בקלות לטוס לכל מקום בעולם? הדירות לא נמכרו, התיירים לא באו, ובעת ביקורי שם נוצל מפעל המים ב-4% מכושרו בלבד.

את המים מכרו במחירים מדורגים; מי שמשתמש יותר, משלם פחות (הלוואי עלינו...), ותקוותם כי תוך... 50 שנה ישתלם המפעל... כאשר שאלתי את מנהל המפעל איך הצליח לגייס כל כך הרבה כספים, ענה לי: "לא חשוב איך גייסתי עד עכשיו; העיקר הוא: איך להמשיך ולגייס..."

בסוף תקופת הכשרתי בדאטא"ר התרחש מבצע ספינות שרבורג, שבמסגרתו "סחבנו" חמש אוניות. כזכור, קרה הדבר בליל כריסטמס. העיתונות והטלוויזיה הקימו מהומה סביב אוולת ידה של הממשלה לעצור את החוטפים. בכל צרפת דיברו אך ורק על מבצע זה.

ב-26.12 היה עלי לחזור לעבודה במחלקה שלייד משרד ראש הממשלה, והתלבטתי אם להופיע שם. החלטתי בכל זאת להתייצב!!

נכנסתי אל בניין המשרדים ומצאתי את אולם הכניסה מלא קבוצות של פקידים, ששוחחו והתווכחו בקולי קולות על התקרית. רק נכנסתי לאולם, נשתררה שתיקה מוחלטת. האווירה היתה מוחשמת. פילסתי לי דרך בין המתגודדים. איש לא בירך

אותי ואיש לא לחץ את ידי, כמנהגם האהוב של הצרפתים. הגעתי לחדר העבודה שלי והסתגרתי בו. אבל במשך היום, בחשאי, באו כולם, אחד אחד, ולאחר שוודאו כי אנו אכן ביחידות בחדר, לחצו לי את היד ואמרו לי: "טוב מאוד!!!" שהיתי כשנה במדינה הימנית ביותר של העולם הקפיטאליסטי. נוכחתי במאבק הנואש של אלה המאמינים בקואופרציה והמונסים בכוחות משותפים לשרוד בעולם הקר הזה של עמדות כוח, כבוד מנופח ועוצמה כלכלית. זכור לי ששאלתי את מנהל משרד הרווחה: למה לא גורמים להסבה מקצועית אצל 100,000 החקלאים, הנוטשים מדי שנה את כפריהם ומצטרפים לשכונות העוני שבפרברי העיר? הוא ענה לי: "למה לנו? הרי הם מהווים את כוח העבודה הזול ביותר למפעלי התעשייה שלנו..."

ב־50% מבתי צרפת לא היו מים זורמים, השירותים היו מחוץ לדירה כשהם משותפים לכמה משפחות; חלק נכבד מן האוכלוסייה התקלח... פעם אחת בשבוע, במרחצאות ציבוריים. האדמיניסטרציה היא אשר שלטה. היא היתה מורכבת לרוב מאנשים קטנים, שמצאו את סיפוקם באמירת "לאו"; הם הערימו על הציבור קשיים ביורוקרטיים הנתמכים בסעיף מעורפל כלשהו, בחוקה מיושנת. הם היו מסודרים לכל החיים; המשכורת היתה אמנם נמוכה, אבל בטוחה, כי את הפקיד הממשלתי אין מפטרם, רק משעים... בשכר מלא. פנסיה מכובדת ממתנה להם בסוף הדרך, ובינתיים הקלו על הניכור הצורב שלהם בעזרת אנטישמיות, תורים ארוכים ללא צורך, ניירת מסובכת ומכבידה ורודנות בלתי מוגבלת.

דוגמה טיפוסית ואופיינית לכך מצאתי בתהליך של החזר דמי הרפואה ששילמנו. בתור סטודנט, כללה המילגה שלי ביטוח רפואי, לי ולכל משפחתי. הביטוח הלאומי הצרפתי מחזיר לך את הוצאותיך ותשלומיך לרופאים ועבור התרופות. עם הגשת הקבלות ולאחר מילוי טפסים בשני עותקים, כל אחד בן ארבעה דפים, אתה זכאי לקבל 80% מן הסכום ששולם.

חלינו כולנו בשפעת, וההוצאות נערמו לסכום נכבד; ביקשתי את יונה, אשתי, ללכת ולקבל את כספנו בחזרה. היא עמדה בתור למעלה משעתיים, אך כאשר הגיעה לאשנב, הסתכל הפקיד על הניירת ופסק: "התיק שלך לא מושלם... הבא אחריה!!!" לא הסביר ולא פירט ו...יונה נשארת תקועה. איש מן הנוכחים לא ידע או לא רצה להסביר לה מה קרה.

ביקשתי ממנה לחזור ולנסות את מזלה עם פקיד אחר. גם אתו נסתיימה ההמתנה בלא כלום. בפעם השלישית החלטתי להתלוות אליה. כשהגענו לאשנב ושוב הוכרו שהתיק לא מושלם, שלפתי את פנקס האני"א שלי ודרשתי הסבר.

– "או", אמר הפקיד, "חסר כאן רישום התאריך!!!" וכשהוא נכנע למראה פנקסי, ניאות בטובו לרשום בעצמו את התאריך ולשלם לנו את הסכום.

במשך שנה למדתי מנהל, כלכלה, יחסים בין-לאומיים וניהול. תמהתי על ההבדלים הקיצוניים הקיימים במדינה זו: חריש בסוס ממש ליד הגדר של מפעל המיראזים, תרבות מסועפת ויפה ליד עוני ועזובה, ארגון ומימון אדירים ליד חוסר איכפתיות כלפי נפגעי הגורל; קידום אישי, מעמד וכבוד, כנגד יחסים קרים ומסתגרים.

בבניין המגורים שלנו על שמונה קומותיו המשיכו שכנינו במשך כל השנה להסתכל "דרכנו" כאשר עלינו אתם במעלית, כאילו לא היינו קיימים כלל. קיבלתי תעודת גמר, שאף היא מעניינת בסגנונה: רוב-רובה מוקדש לציון

שמותיהם של המרצים והמקצועות שהנחילו לנו...

מה זה נתן לי ולקיבוצי? קודם כל ניתנה לי האפשרות להוציא את משפחתי אל אחד המרכזים היפים והתרבותיים ביותר בעולם. הם נפגשו שם עם סביבה, תרבות ואורח חיים שונים ומעניינים. אני מצידי, יכולתי להשתחרר ממוסכמות, להשוות תנאים ושיטות, ללמוד, להתרענן ולהתכונן לתפקידים שנערמו עלי לאחר מכן בחברת "מקורות" ובוועדת התעשייה של התנועה. אין ספק שהרחבת שדה הראייה שלי הודות ללימודים אלה, היתה לא במעט מקור לזינוק, שלווה את פעולתי בשני מוסדות אלה.

למרות הקשיים הרבים, שנאבקתי בהם במשך השנה, אודה על האמת: גם נהייתי. חיינו החברתיים, בקרב 5-6 משפחות ישראליות ובני דודים מן הענף הצרפתי של משפחתי, היו נעימים ומהנים; פאריס עצמה היא עיר מקסימה למי שלא זקוק לתושביה הצרפתיים. יש בה הכל: בידור, מוזיאונים, אתרים היסטוריים ופינוק נוי נהדרות; אפשר לבלות בה שנים ולא להספיק לראות את הכל.

קפצנו כולנו לכמה ימים ללונדון, והילדים יצאו עם בית הספר לשבוע ימים של סקי בשווייץ (ביום יציאתם ובערב שובם דמתה תחנת הרכבת לתחנה המרכזית של תל-אביב: כמה מאות ישראלים רעשניים, צעקניים ובלתי-נימוסיים השתלטו עליה).

בדרך חזרה לארץ טיילנו כמה ימים בבלגיה, הולנד, שווייץ ואיטליה. חזרנו הביתה!!! במשך כמה ימים כמעט לא ראינו את הילדים; הם נבלעו בחבורותיהם כדגים במים. הם נשמו סוף-סוף לרווחה. יונה קיבלה על עצמה את ריכוז מחסן הילדים, ואני, לאחר שישה חודשים של תורנות בחדר האוכל, גויסתי לחמש שנות עבודה בתל-אביב, ב"מקורות" ובתנועה. אבל זהו סיפור אחר, שיפורט בפרקים הבאים.